Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Београд

DOI 10.5937/kultura1338190J

УДК 821.521.09-992 Башо М.

75.057 Бусон Ј.

прегледни рад

МАЦУО БАШО: УСКА СТАЗА КА ДАЛЕКОМ СЕВЕРУ

Сажетак: Српско издање *Уске стазе ка Далеком северу* Мацуо Башоа има једну специфичност, а то су илустрације које је насликао Јоса Бусон, поред Башоа највећи хаику песник у историји те врсте поезије. Био је, својевремено, познатији као сликар. Као велики поштовалац Башоовог дела, он је направио десетак илустрованих верзија “Уске стазе”, од којих су данас сачувани један параван и два свитка. У нашој књизи су свих четрнаест слика и један цртеж (Камени стуб Џубо) из свитка, насталог 1779. Тако конципираног издања Башовог путописа нема ни у Јапану. За “Уску стазу” ка Далеком северу кажу да је данас најчитаније дело јапанске класичне књижевности. Она је култна књига за многе Јапанце.

Кључне речи: Мацуо Башо, Јоса Бусон, хаику поезија, илустрације, интеркултуралност

Пролог

Месеци и дани су вечни путници што се не заустављају, а путници су и године што долазе и одлазе. Они што проводе живот на лађама, или старе вукући коње по друмовима, на путу су сваког дана, пут им је станиште. Међу великанима из давнине беше и много оних који су умирали на путевима. И мене, ко зна кад то беше, захвати жеља за лутањем, пробуђена ветром који тера облачак да лети, па лутах обалама мора, и тек се јесенас вратих у колибу на реци и очистих је од паучине, али кад се приближи крај године и стиже пролеће, проже ме жеља да овога пута, под небом обавијеним сумаглицом, прођем кроз гранични прелаз Ширикава, па, као да ми је Бог лутања опсео дух, нисам више био при себи, а као да ме је мамио и бог Крајпуташ, нисам могао да радим ништа – осим да крпим рупе на својим ногавицама, заменим врпцу на шеширу и запалим *моксу* на голеницама,

док ми је срце већ било испуњено призором месечине над
Мацушимом; на крају, продадох своју колибу и преселих се
у Санпуову вилу.

И колиба ми
сада промени газду.
Дом за хина лутке.

На стуб колибе окачих првих осам стихова од венца, с овим
као почетним. (Мацуо Башо: *Уска стаза ка Далеком северу*)

Увод

Превод путописа Мацуо Башоа: *Уска стаза ка Далеком се-
веру*, представља, да тако кажем, круну мог досадашњег ра-
да на преводу јапанских *хаику* мајстора. До сада сам об-
јавио следеће књиге:

Мацуо Башо: *Свенуло поље*

Јоса Бусон: *Пролећно море*

Врапчева прича – Изабране хаику песме из Едо периода

Четири годишња доба – Савремена јапанска хаику поезија,
књига 1

Маглено звоно – Савремена јапанска хаику поезија, књига 2

Могу да кажем да ових пет књига чини једну целину: анто-
логију јапанских *хаикуа*.

Међу песницима обухваћеним тим књигама, Мацуо Башо
је, свакако, највеће име и ми га данас знамо готово искљу-
чиво као *хаику* песника. Али његов опус се не своди на 982
хаикуа, утврђених као непобитно његових, и 530 њему при-
писаних, али “сумњивих”. Не треба заборавити да је Башо,
пре свега, био водећи *хаикаи* мајстор свога времена. *Хаикаи*
значи састављање венца комичних стихова. То је колектив-
на песничка игра, у којој песници нижу наизменично ду-
жи стих од 5/7/5 слогова и краћи у облику 7/7 слогова, тако
све до 36, 50, 100, па чак и 1000 стихова у венцу. *Хаику* је
савремено име за почетни стих венца, *хоку*. Према томе, у
његово укупно стваралаштво убраја се и више таквих вена-
ца у чијем је састављању он имао кључну улогу. Он се сам
хвалио да неко може смислити бољи *хоку* од њега, али је он
без премца у осмишљавању наставака у венцу. Поред тога,
Башо је створио специфичан књижевни облик, *хаибун*, есе-
јистички текст са *хаику* песмом. Његови *хаибуни* су прави
бисери те врсте литературе. Ту је и пет његових незаоби-
лазних путописа у којима је мајстор, у виду низа *хаибуна*,
изнео своје утиске с путовања. Два су кратка, а од осталих

три, дужих и значајнијих, путопис *Уска стаза ка Далеком северу* је најпознатији, једини који је мајстор и довршио и коме је лично дао наслов.

Ово спрско издање *Уске стазе* има једну специфичност, а то су илустрације које је насликао Јоса Бусон, поред Башоа највећи *хаику* песник у историји те врсте поезије. Био је, својевремено, познатији као сликар. Као велики поштовалац Башоовог дела, он је направио десетак илустрованих верзија *Уске стазе*, од којих су данас сачувани један параван и два свитка. У нашој књизи су свих четрнаест слика и један цртеж (Камени стуб Цубо) из свитка, насталог 1779. Тако конципираног издања нема ни у Јапану.

Башо, путујући песник

За Башоа се каже да је “путујући песник” или “путник душе”. За последњих десет година у животу, он је провео готово педесет месеци на разним путовањима. Умро је и на путу.

Сам песник је за своја путешствија радо користио реч “лутање”. Ако се на то гледа као на стално трагање за песничком истином и новим могућностима поетског израза, онда је стари мајстор у праву. То мора да буде “лутање” по непознатим теренима, којем се не може одредити крај. Али, ако се свако од тих његових “лутања” пажљивије осмотри, примети се да је оно увек било добро испланирано, да има почетак и крај, као и своје циљеве, да је током њега мајстор увек имао пратњу, и да је иза сваког – осим последњег, разуме се – остало значајно књижевно дело у облику путописа с *хаику* стиховима у новом духу.

И заиста, путовање му је увек значило прекретница у његовом стваралаштву. Из сваког путовања се враћао зрелији као песник и човек.

Верује се да је Башо, у престоници Едо, стекао наслов *хаикаи* мајстора до 1678. Потписивао се као Тосеи (Зелена бресква) и био један од најуспешнијих. Његове песме из тог периода показују све одлике тада популарних *хаикаи* школа: духовита игра речи и смела пародија класике као извора комике. Међутим, у зиму 1680. године, изненада се повлачи, из центра града се сели у колибу на реци Сумида у предграђу, одрекавши се лагодног живота успешног *хаикаи* мајстора. Намера му је била да се ослободи свих баналних обавеза и да се потпуно посвети поезији. Почео је да користи књижевно име Башо, по украсном дрвету засађеном у башти његове колибе. *Башо* (*Musa Bašoo* на латинском) је врста банане. Песнику се необично допало јер не даје плодове и нема никакве практичне користи, баш као и његова поезија. Иако

то није било путовање, већ само селидба, морам да приметим да је мајстор тада превалио тако велику раздаљину у духовном смислу, да јој није равно ниједно путовање којим се он кретао касније. Прешавши тих десетак километра, он је потпуно преокренуо тада преовлађујући *хаикаи* свет и отворио нови. То је била његова “авангардна” фаза.

После великог пожара у престоници Едо, крајем 1682, кад је и његова колиба до темеље изгорела у ватри, а он сам једва се спасао бекством у реку, Башоа је обузела мисао да је живот конак на путу и да мора нову поетику потражити на том путу. Могу да кажем да је он посветио остатак свог живота једном једином циљу – да оствари јединство поезије, путовања и живота.

Башо је кренуо на своје прво велико путовање 1684, осмог месеца по лунарном календару. Пут је трајао девет месеци. Песник је, током њега, посетио свој завичај први пут откако је 1672. отишао из њега. Он је раскрстио са својом тежњом ка бекству из стварности ради уметности, и све више се окретао поезији, испуњеној узвишеним песничким духом, али без кидања везе са животом. Није случајно што је, одмах по повратку у Едо, у пролеће 1686, написао своју најпознатију песму: “Стари рибњак./Како ускочи жаба,/то плусак воде”.

Следеће велико путовање отпочео је Башо десетог месеца 1687. Иза тог, шестомесечног пута, остао је недовршен рукопис путописа, *Белешке из путног ранца*. У њему песник исказује своју чувену мисао: “У вака песмама монаха Саи-гјоа, у *ренга* венцима мајстора Согија, у сликарству Сешуа и у чајној церемонији мајстора Рикјуа, у свему томе провлачи се само ‘једно’. А велики уметници живе у складу са променама у природи, дружећи се са четири годишња доба као с пријатељима. Они налазе цвет у свему што гледају, а месец у свему што замишљају”. Он се окреће традицији јапанске књижевности, не ради пародије, већ ради њене хаикаизације. Запис садржи више песама које се убрајају у његова врхунска остварења. Оне показују потпуно sazревање “башоовског стила”, поезије складне форме и дубоке мисаоности.

Током трећег великог путовања, кад је настајала и *Уска стаза ка Делеком северу*, Башо долази до чврстог уверења да је свет у сталним променама и да песник може да дође до непроменљиве књижевне вредности, до оног ‘једног’ које се провлачи кроз сва велика уметничка дела, само сталним трагањем за новим у складу са тим променама. Наставља истраживање нових изражајних могућности и после тог

пута, све до смрти, која га је задесила на четвртом, кобном путовању, 1694. године. Налазио је мотиве у свакодневици, опевао их онако како их је видео, једноставним језиком без узвишеног тона и других “идеалистичких” оптерећења. И после смрти, како каже његова последња песма, његови снови ће облетати свенуло поље, у потрази за песничком лепотом.

Пут уске стазе

Године 1689, Башо полази на треће велико путовање, овога пута кроз северне крајеве Јапана. За пет месеци, стари мајстор је, са својим учеником Сором, превалио готово две и по хиљаде километара. Књига *Уска стаза ка Далеком северу* јесте запис с тог путовања. Али, нема документарни карактер, већ је то срачунато реконструисан след догађаја. Једноставно речено, фикција. Ми то данас добро знамо, пошто је *Дневник са путовања* пратиоца Соре откривен 1933. Постоји значајна разлика између та два записа. Недвосмислено је утврђено да је мајстор изоставио једне, изменио друге и измислио треће догађаје. Учинио је то да би у потпуности изразио свој поглед на поезију, путовање и живот као јединствену целину.

Већ у почетном одељку, који сам назвао Пролог (у оригиналу нема поделе на одељке), Башо излаже своју филозофију живота као путовања без заустављања. То је изразио и стилски. У Башоово време, јапански језик није познавао правописне знаке. У оригиналном тексту нема ни тачке, ни запете, ни знака навода. Крај реченице се препознаје једино по завршном облику предиката. После три, релативно кратке почетне реченице, које се завршавају завршним облицима помоћног глагола *нари* и глагола *су* и *ари*, следи дуга реченица, тј. напоредне реченице, без завршних облика, све до краја песме. Као право путовање без заустављања. Дуга реченица увек задаје муке преводиоцима, па је у енглеском преводу реченица пресецана са десет тачака, а у немачком, са седам, тако да ти преводи, кад их читате, остављају утисак да је реч о путовању са честим заустављањима. Морам да се хвалим да сам то успео да избегнем: само на једном месту, при крају, употребио сам тачку са запетом.

Као што се види из овог примера, језик је течан и поетски, реченице су елиптичне и сугестивне, богато украшене старим песмама, или вешто прикривеним цитатима из класичних дела. У књизи *Уска стаза ка Далеком северу*, Башо је прозном делу дао далеко већу тежину него што је то био случај с његовим ранијим путописима. Више текстова, нарочито у првој половини књиге, закључно са одељком “Хираизуми”,

не завршава се песмама, а кад песама има, оне су, у већој мери, органски повезане са прозним деловима. То је песнику било потребно да би истакао своју одлучност да на путу истраје, зебњу коју је носио у себи, и муке и тешкоће на које је наилазио. У другој половини, међутим, патетика се смањује, присутна је и опуштеност, и сходно томе, текстуални делови су краћи и удео песама се повећава. Док је у првом делу седамнаест *хокуа* самог аутора, други део садржи чак тридесет три Башоове песме.

Четири хаiku из "Уске стазе"

Неке од тих педесет песама су, без сумње, најбољи примери *хаikuа* уопште. И то формално и тематски. Иако је један од циљева Башоовог путовања по северним крајевима био да посети места опевана у старим *вака* песмама и да на лицу места ослушне "душу древних песника", у тим песмама се не осећа одјек књижевне традиције, већ је ту створен сасвим нови свет до кога је могућно доћи само путем *хаiku* поезије.

Прави почетак

лепог: сетвена песма

Далеког севера. (*киго* "сетвена песма", лето)

Та летња трава:

трагови пустих снова

силних ратника. ("летња трава", лето)

Каква тишина!

У стене се упија

зука цврчака. ("цврчак", лето)

Бурног ли мора!

Према острву Садо

Млечни пут лежи. ("Млечни пут", јесен)

Прва песма можда не спада у врхунска остварења као остале три које сам овде навео, али је значајна због свог програмског карактера. Она се односи на древни гранични прелаз Ширикава, који је, како Башо каже, "нарочито привлачио песнике". У кратком тексту у одељку "Гранични прелаз Ширикава", Башо одаје признање древним песницима, интертекстуално цитирајући чак пет њихових *вака* песама, али не и своје стихове. Он их открива тек у следећем одељку "Постаја Сукагава". На питање домаћина "Какав ти је био прелазак границе на Ширикави?", он одговара: "Муке дугог

путовања изморише ми и тело и дух, а опет, био сам опседнут дивним пределима и до суза задубљен у мисли на прошлост, па нисам био у стању да лако смишљам песме, али ево, ипак једне: ‘Прави почетак / лепог: сетвена песма / Далеког севера’”. Каже да су присутни песници одмах наставили да исписују други, па трећи стих, да би, на крају, саставили чак три венца. Откуд толико одушевљења код присутних? Зато што је Башо, овом песмом, дао потпуно нови смисао традиционалном мотиву “гранични прелаз Ширакава”, налазећи лепоту у песми сељака, окупљених на сетви. Тако нешто, наравно, нису могли племићи и монаси који су туда пролазили готово пет векова пре Башоа. Чежња за престоницом коју су оставили далеко иза себе, била им је једина тема за поезију.

У одељку “Хираизуми” песник пише: “Овде, у замку Такадаћи, утврдили су се сви ратници одани војводи Јошицунеу, али је њихова слава, у једном трену, претворена у дивљу траву. ‘Земља ми је пропала, остале су планине и реке. / У граду је пролеће, зелене се трава и дрвеће.’ – сетих се стихова кинеског песника; одложих шешир испод себе и седех дуго у сузама, заборављајући да време пролази. ‘Та летња трава: / трагови пустих снова / силних ратника’”. Башо ту износи своје запажање да је слава људска крхка као сан, док се природа увек моћно обнавља. У књизи *Старе јапанске песме*, Милош Црњански је ту песму препевао као: “Где, биле пролећа! / Траг снова / безбројних ратника”. Откуд “биле пролећа” уместо “летње траве”? Можда га је повукао Ду Фуови стих који Башо цитира. Али овде, свакако, мора да буде “летња трава”, снажна и бујна, као симбол ратника у оклопу.

А у одељку “Планински храм Рјушакуђи” мајстор описује храм на брду следећим речима: “Камен наслaган на камен, и тако до врха; около су стари борови и тује, а земља и камење што стоје од памтивека, прикривени глатком маховином. Врата павиљона на врховима стена затворена су и не чује се ни најмањи шум. Успињући се стазом уз литуцу и пузећи преко камења, стижем до главног храма да му се поклоним. Изванредан приказ, утонуо у дубоку тишину, а ја осећам како ми се душа прочишћава. ‘Каква тишина! / У стене се упија / звука цврчака’”. Песма изражава потпуну хармонију спољашњег и унутрашњег света песника. Данас ми знамо да је она највише задала муке великом мајстору. Прошла је дуг пут, од прве верзије, коју је пратилац Сора записао на лицу места, “Храм у планини: / Стене се натапају / звуком цврчака”, преко “Каква пустота! / У стене се продире / звука цврчака”, до коначне, која се нашла у књизи, “Каква тишина!

/У стене се упија / звука цврчака”. Чак је била варијанта: “Ова пустота / пробија се у стене. / Звуча цврчака”.

Уз четврту песму: “Бурног ли мора! / Према острву Садо / Млечни пут лежи”, нема у путопису никакавог пратећег текста. У одељку “Пут преко земље Еђиго”, Башо само бележи да су га, током девет дана хода, врућина и киша толико измрцварили, а мучила га је и стара болест, те није ништа записивао. Али слика је јасна и без текста. Путник стоји на рту и гледа острво чији се обриси једва назиру на пучини. Доле под ногама је узбуркано северно море, које му говори да је острво недостижан циљ. Горе изнад главе је Млечни пут чији се крај не види, као и пут којим је пошао. Усамљеност вечитог путника исказана је снажним језиком.

Уска стаза данас

За *Уску стазу ка Далеком северу* кажу да је данас најчитаније дело јапанске класичне књижевности. Она је култна књига за многе Јапанце. У то сам се уверио кад сам, у мају прошле године, посетио северне крајеве Јапана, описане у овој књизи: град Сендаи, остатке античког утврђења Тага, луке градове Шиогама и Ишиномаки, па на крају залив Мацушима и истоимени градић на обали. На свим местима која су Башо и његов верни пратилац Сора обишли, истакнута је табла са натписом “Уска стаза ка Далеком северу” уз објашњење или цитат из ове књиге. Рекли су ми да су то тако уредили поводом триста година рођења великог песника. Поред тога, наишао сам на много камених споменика из старијег времена, са урезаним песмама Башоа и других. Свуда је било туриста са фото-апаратима и цепним издањем *Уске стазе*. Они су, очигледно, кренули на ходочашће, за Башоовим траговима. Можете замислити колико их је било пре оног катастрофалног земљотреса и цунамија који су задесили те крајеве 11. марта 2011. Број туриста у тим местима је више него преполовљен.

Шта има у овој Башоовој књизи, написаној још у седамнаестом веку, што толико привлачи савременог човека који живи у Јапану двадесетпрвог века? Је ли то слободан дух вечитог путника, ослобођен свакодневних стега које нас спутавају? Или ауторов искрен, готово наиван однос према историји, који нам је понекад потребан у свету неизвесности у коме живимо? Или, можда, његово безгранично човекољубље, које зрачи готово из сваке странице ове књиге? Све то помало, вероватно.

Верујем да ће и овдашњи читалац у њој наћи много тога драгоценог што би му учинило живот лепшим или бар подношљивијим.

ЛИТЕРАТУРА:

Мацуо Б., *Уска стаза ка Далеком северу*, превео са старојапанског Хироши Јамасаки Вукелић, ТАНЕСИ, Београд 2012.

Matsuo B., *Oku no Hosomichi* (Уска стаза ка Далеком северу), *Сабрана дела јапанске класичне књижевности*, Мацуо Б., (Nihon kotenbungaku zenshu, Matsuo Basho), Shogakukan, Tokio 1991, стр. 339–386.

Sora T. N., (Дневник са путовања), *Basho, Oku no Hosomichi*, Ivanami bunko, Tokio 2011.

Мацуо Б., *Свеуло поље, Изабране хаику песме*, превели с јапанског Хироши Јамасаки Вукелић и Срба Митровић, Рад, Београд 2008.

Hiroshi Yamasaki Vukelić

University of Belgrade, Faculty of Philology, Belgrade

MATSUO BASHO: THE NARROW ROAD
TO THE DEEP NORTH

Abstract

The Serbian edition of *The Narrow Road to Deep North* (*Uske staze ka Dalekom severu*) by Matsuo Basho has a specific feature - the illustrations by Yosa Buson, the greatest haiku poet in the history of this poetry next to Matsuo Basho. He used to be a popular painter. As a great admirer of Basho's work, he has made a dozen versions of illustrations for his Narrow Road, out of which one screen wall and two scrolls remained. This book shows all fourteen pictures and one drawing (Stone Pillar Cubo) from the scroll dating back to 1779. Such a concept of Basho travels is novel even to Japan. The Narrow Road to the Deep North is said to be the most read piece of classical Japanese literature. For many Japanese it is a cult book. What is it about this Basho work written in the 17th century that attracts so the Japanese people living in the 21st century? Is it the free spirit of an eternal traveller liberated from everyday constraints? Or is it the author's sincere, almost naive, relation to history which is sometimes welcome in the uncertain world we live in? Or, maybe, his infinite philanthropy that radiates from every page of the book? In all probability it is a bit of everything.

Key words: *Matsuo Basho, Yosa Buson, haiku poetry, illustrations, interculturality*